

ואיבעית אימא לפרש את מעשה ינאי לפי דעת רבא, כדרבי יצחק!

דאמר רבי יצחק: שפחה הכניסו תחתיה. שבאו שני עדים אחרים, ואמרו: היינו עמה כל הזמן, וכשרצו השבאים לקחתה כדי לפוסלה, הכנסנו להם שפחה תחתיה, והיא בכשרותה עומדת.⁽¹⁴⁾

אמר רבא, הסובר שעד אחד בדבר שבערוה אינו נאמן, ואפילו הלה שותק:

ב-10 מנא אמינא לה, מנין למדתי כן? (1)

מהא דתנן: אמר רבי שמעון: מעשה במגורה [בריכת מים למקוה] של דסקים [שם אדם או שם מקום] ביבנה, שהיתה עומדת בחזקת שלימה [מליאה ארבעים סאה כשיעור הכשר מקוה], ומדדו אותה לאחר שטבלו והטבילו בה, ונמצאת חפירה [פחותה משיעור הנצרך למקוה] —

כל טהרות שנעשו על גבה של אותה מגורה מאז שידוע היה שהיתה שלימה ועד שמדדוה, נחלקו בהם רבי טרפון ורבי עקיבא:

היה רבי טרפון מטהר אותם, כדמפרש טעמא ואזיל.

ורבי עקיבא מטמא היה אותם, שמא נחסרה כבר המקוה בעת שהטבילו, ומפרש טעמיה ואזיל.

אמר רבי טרפון: והרי מקוה זה בחזקת שלם הוא עומד, ומספק אתה בא לחסרו — אל תחסרנו מספק, שהרי קיימא לן בכל התורה: "העמד דבר על חזקתו הראשונה".

אמר רבי עקיבא: אדרבה, והרי אדם זה בחזקת טמא הוא עומד, ומספק אתה בא לטהרו — אל תטהרנו מספק, שהרי קיימא לן: "העמד דבר על חזקתו".

כלומר: רבי טרפון הכשיר משום חזקת המקוה, ורבי עקיבא טימא משום חזקת טומאה של האדם שטבל, והטהרות שהטבילו בהם.⁽²⁾

ועוד (3) נחלקו רבי טרפון ורבי עקיבא, בכהן טמא [הפוסל את העבודה אם עבד בטומאה], שהיה טמא וטבל ועבד עבודה,

ששיטת רש"י היא כרבינו תם, הסובר, שאף לאביי אין העד נאמן אלא בצירוף הודאתו של בעל הדבר, ולפי זה לשונו של רש"י אינו מדוקדק כל כך, שהיה לו לרש"י לומר: "דאין עד אחד נאמן בדבר ערוה לפסול, ואפילו הלה שותק"; וכן יש לעיין בזה מלשונו של רש"י בדף סה סוף עמוד ב, ראה שם.

2. ריטב"א, וראה שם תוספת דברים במחלוקתם.

3. נתבאר על פי שיטת התוספות כפי שפירש מהרש"א [ודלא כהתוספות ישנים], ולעיקר

שנים, וכמו להעיד על אחד שהוא ממזר, דודאי בעי שנים לפוסלו לקהל ישראל", ולפי שיטתו הוא הדין שיש לבאר כן גבי ינאי, וראה דבריו ביתר אריכות בעמוד ב בהערה שם, ובמה שנכתב שם על דבריו.

14. נתבאר על פי תוספות ר"י הזקן, שכוונת דבריו נראה כפי שנתבאר, וראה גם בריטב"א.

1. כתב רש"י: "מנא אמינא לה דאין עד אחד נאמן בדבר ערוה לפסול, ואפילו אין לו מכחיש", והנה נתבאר בהערה לעיל בשם הר"ן

ואחר שעבד העידו עדים שהמקוה היתה חסירה בשעת טבילתו, אם עבודתו פסולה היא, שרבי טרפון מכשיר את העבודה, ורבי עקיבא פוסלה.

ואמר רבי טרפון לבאר את טעמו במחלוקתו השניה: **משל לכהן שהיה עומד ומקריב על גבי המזבח**, על דעת שהוא כהן כשר, ונודע לו אחר שעבד שהוא בן גרושה או בן חלוצה והרי הוא חלל ופסול לעבודה, שעבודתו שעבד כבר כשירה, (4) וכמבואר הטעם בסוף הסוגיא מן הכתוב.

אמר רבי עקיבא: אדרבה, משל לכהן העומד ומקריב על גבי המזבח, ונודע שהוא בעל מום והרי הוא פסול לעבודה, שעבודתו — עד שלא נודע שהוא בעל מום — פסולה.

אמר רבי טרפון לרבי עקיבא: אתה דימיתו לבעל מום, ואילו אני דימיתו לבן גרושה או לבן חלוצה!

נראה למי — הטובל במקוה חסירה, ועבד — דומה?

אי דומה לבן גרושה ולבן חלוצה, כי אז נדוננו כבן גרושה או כבן חלוצה; ואם דומה לבעל מום, נדוננו כבעל מום.

התחיל רבי עקיבא לדון ולהוכיח שהנידון שלפנינו לבעל מום הוא דומה, ולא לבן גרושה; וכך דן:

מקוה הלוא פסולו ביחיד, כלומר: די בעדותו של אדם אחד כדי להעיד על המקוה שהיא פסולה — (5)

ואף בעל מום הלוא פסולו ביחיד, ומפרש לה ואזיל.

ואל יוכיח בן גרושה ובן חלוצה שפסולו בשנים, שאין עד אחד נאמן להעיד על אדם שהוא חלל.

דבר אחר, כלומר: ועוד טעם יש לדמות את הנידון שלפנינו לבעל מום, ולא לבן גרושה, שהרי:

מקוה פסולו בגופו, ואף בעל מום פסולו בגופו, ואל יוכיח בן גרושה ובן חלוצה שפסולו הוא מאחרים שמחמת אמו הוא נפסל.

אמר ליה רבי טרפון לרבי עקיבא: עקיבא! כל הפורש ממך, כפורש מן החיים.

5. לכאורה יש לתמוה: הרי לשיטת רבינו תם ורש"י בשלשת מימרותיו של אביי [שאף רבא מודה בהם], מתבאר בהכרח האחד מן השנים, או שאין עד אחד נאמן לאסור, ולכן הוצרכנו לשתיקת בעל הדבר כשאומר לו נטמאו טהרותיך או ששורו נרבע; או שאין עד אחד נאמן כנגד איתחזק היתירא, ומשום כך הוצרכנו לשתיקתו. ואם כן תיקשי: למה נאמן עד אחד לפסול את המקוה, והרי הוא אוסר ומעיד נגד איתחזק

פירושים — שבשנים נחלקו — הסכים הרשב"א; אבל הרמב"ן מפרש שמשא ומתן זה המשך הוא למחלוקתם הראשונה, ולפירושו הסכים הריטב"א, ושיטתם בכל ענין זה תבואר בהערה 14.

4. ביאור דין זה נתבאר על פי רש"י; וראה שיטות נוספות בביאור דין זה בהערה 10.

אי דקא מכחיש ליה בעל הדבר מי מהימן העד, והרי עד אחד בהכחשה אינו כלום?! אלא בהכרח דשתיק בעל הדבר, ואם כן דכוותיה [כעין זה] גבי בן גרושה ובן חלוצה ששנינו בו ש"פסולו בשנים" אף הוא בכגון דשתיק בעל הדבר — (7)

ומכל מקום קתני: "מקוה פסולו ביחיד, ובעל מום פסולו ביחיד, ואל יוכיח בן

ומכאן הוכיח רבא, שעד אחד המעיד בדבר שבערוה והלה שותק, שאינו נאמן, שהרי דין המעיד על אדם שהוא בן גרושה, כדין המעיד על דבר שבערוה, (6) והרי מכאן מוכח שאפילו כששתק בעל הדבר אין העד נאמן אלא "פסולו בשנים"; שהרי:

האי בעל מום — ששנינו בו — שפסולו ביחיד, היכי דמי?

את המקוה, שהוא משום שעד אחד נאמן באיסורין, ומשמע אף בלי שתיקתו של בעל הדבר.

אך יש ליישב שיטת רש"י, על פי הסברא שנזכרה בהערה בתחילת הסוגיא, והוא טעם שלישי למה אינו נאמן עד אחד [בשלשת מימרותיו של אביי], ואף שעד אחד נאמן באיסורין, והוא משום שזה כמי שבא להפסידו ממון, כשאומר לו "נטמאו טהרותיך" או "שורך נרבע"; ואם כן כל עיקר מה שאין העד נאמן אינו אלא משום שהוא מעיד על חבירו, ואם כן לא קשה קושיית הרמב"ן, כי אם באמת אין מי שישתוק, אם כן אין סיבה שלא להאמין לעד כשאר עד אחד שהוא נאמן באיסורין, [וכנראה שבדרך זו דרך ב"שער המלך" שם ליישב את הקושיא ממקוה, ראה שם].

וראה עוד בתוספות הרא"ש [והוא סובר בפירושו הסוגיא כרבינו תם], שהקשה על רש"י: הרי אין עד אחד נאמן לאסור?! ולכן פירש, שאין נאמנותו משום ש"עד אחד נאמן באיסורין", אלא משום שהדבר יכול להתברר, ועל דרך המבואר בהמשך הגמרא גבי "שלח אחוי".

6. וכפי שיתבאר בהערה 8 למה יש לדמותו ל"דבר שבערוה".

7. ואם תאמר: הרי אין להוכיח מכאן שהיה בעל

היתירא, ובאופן זה הלוא אין הוא נאמן אלא בצירוף השתיקה, ומי הוא השותק במקוה?! והקשה כן הרמב"ן בתחילת הסוגיא [בד"ה

ועוד ממצעה] על שיטת רבינו תם שמשום שתיקה אסר אביי, וז"ל: "ועוד מקוה שפסולו ביחיד, בשתיקת מאן", וכן הקשה הריטב"א.

והוסיף ב"שער המלך" הלכות שגגות לבאר את הקושיא, שאין לומר, שהנידון הוא בעד אחד המעיד על המקוה שהוא חסר לאחר שטבל בו אדם [וכעין מה שנחלקו בו רבי טרפון ורבי עקיבא], ושתק הטובל, שבזה הרי יש לצרף את שתיקת הטובל בו, [כי זה דומה לעד האומר "נטמאו טהרותיך" או "נטמאת", שהוא נאמן בשתיקת בעל הדבר, כמבואר בתחילת הסוגיא; והרי אנו דנים כאן כששתק בעל הדבר, כמבואר בהדיא בהמשך הסוגיא]; זה אינו, כי באופן זה ודאי שאין שתיקה כהודאה, כי אילו היה יודע שהוא חסר לא היה טובל בו; [וראה מה שיתבאר לקמן בהערה 9 גבי "שלח אחוי"].

וב"תורת אבירים" הביא, שרבינו תם ב"ספר הישר" אכן פירש כן; ועל מה שהעיר ב"שער המלך" יש לומר, דכשם שכתב הר"ן שאפילו אם הוא יודע בודאות שלא הודה לדברי העד, מכל מקום גזירת הכתוב היא שתהא שתיקתו כהודאה, אם כן הוא הדין בכי האי גוונא, שברור לנו שלא נתכוין להודות.

ומיהו אף אם נפרש כן, אכתי תיקשי לשון רש"י שכתב בטעם הדבר שעד אחד נאמן לפסול

ואביי — החולק על רבא, וסובר שהעד נאמן בשתיקת בעל הדבר ואפילו בדבר שבערוה, ובבן גרושה — אמר לך לדחות את הראיה:

גרושה ובן חלוצה שפסולו בשנים; הרי למדנו, שאף כשהלה שותק, אין עד אחד נאמן לפוסלו משום בן גרושה, וכן להעיד בכל דבר שבערוה.⁽⁸⁾

כוונת התוספות רי"ד שלמד מסוגייתנו, שאין עד אחד נאמן להעיד על אשה שהיא שבויה או גרושה, דהיינו מה שאמרו כאן "פסולו בשנים". הפירוש השני [מתבאר שם על פי שיטת הרמב"ם הסובר, שלומר על אשה שהיא גרושה אינו דבר שבערוה]: משום דבן גרושה ובן חלוצה כיון דפסולו בגופו והוא מפסולי כהונה, לזה צריך שנים, וכמו להעיד על אחד שהוא ממזר, שודאי צריך שנים לפוסלו לקהל ישראל; והוכיח כן, ממה שהוצרכה התורה לחדש שהאב נאמן על בנו לומר שהוא ממזר, או שהוא בן גרושה ובן חלוצה, וכמאמר הכתוב "כי את הבכור בן השנואה יכיר" [וכמבואר בקידושין עד א], הרי מוכח, שמשום "עד אחד נאמן באיסורין" לא היה האב נאמן, ומשום דלא אמרו "עד אחד נאמן באיסורין" אלא להעיד על דבר שנתהוה במקרה, כמו להעיד אשה זו נעשית גרושה או זונה, אבל להעיד על פסולי קהל בתולדה: הן להעיד: "ממזר" [שהוא בתולדה], או "בן גרושה וחלוצה", דהוא חלל בתולדה, ולפוסלו מקהל כהונה או ישראל, בזה אין עד אחד נאמן, אלא האב, [וראה ב"חזון איש" — בליקוטים הנדמ"ח כאן, בד"ה כ' הרמב"ם — שכתב עליו: "ואינו מוכן, מה לי פסול מתהוה מה לי בתולדה, ואם אינו "דבר שבערוה" למה בעי שנים"].

וביאור דמיון הגמרא למחלוקת אביי ורבא, ביאר שם, שאף אביי מודה שמעיקר הדין דרשינן גזירה שוה שבדבר שבערוה צריך שנים, אלא שמכל מקום שתיקת בעל הדבר מועילה, ואם כן הוא הדין שנחלקו לגבי פסול הגוף

הדבר שותק, אלא שלא היה מכחיש, ואילו לדעת רבינו תם ורש"י, הרי אין די במה שאין בעל הדבר מכחיש לגבי דבר שבערוה, אלא צריך שיהיה שותק, ואם כן מנין לנו להוכיח שאנו עוסקים באופן שהוא שותק! יש לומר בשני אופנים:

האחד: משום שאם לא כן לא היה נאמן עד אחד, שהרי בהכרח שלשיטתם אין עד אחד נאמן לאסור, ומטעם זה הוצרך אביי לשתיקה [בשלת מימרותיו הראשונות], וכמו שכתבו התוספות לעיל.

ואף לפי מה שנתבאר לעיל בטעם הדין שאין עד אחד נאמן שהוא משום שאיתחזק היתרא, וזה אינו שייך כבעל מום מתחילת ברייתו, מכל מקום יש לומר על פי מה שכתבו האחרונים [שב שמעתתא" ורבי עקיבא איגר], שהיות ורובא וחזקה רובא עדיף, אם כן היות ואין עד אחד נאמן נגד איתחזק, אף נגד רוב אינו נאמן, והיות ורוב כהנים אינם בעלי מומין, אם כן בהכרח שנאמנותו לפוסלו אינו אלא משום שהוא שותק.

השני: גבי בעל מום אין שייך שיאמר "איני יודע", ובהכרח שהוא שותק אם אינו מכחיש.

8. ביאור הדין המבואר בסוגיא, שעדות לפסול כהן משום שהוא חלל, נקרא "דבר שבערוה":

הפירוש האחד [מ"שב שמעתתא" שמעתתא ו פרק טו, על פי תוספות רי"ד שהובא בהערה בעמוד א במעשה דינאי, וראה עוד שם]: עדות על אשה שהיא גרושה, ועדות על אדם שהוא בן גרושה הוא "דבר שבערוה", [ולדעתנו, זו היתה

והיינו דקתני: מקוה פסולו בגופו, כלומר: הרי נוכל לברר שחסרונו לפנינו, ואף בעל מום פסולו בגופו, כלומר: נוכל לברר הדברים, ואל יוכיח בן גרושה ובן חלוצה שפסולו מאחרים.⁽⁹⁾

כאן שבה הגמרא לבאר את גוף הדין ששנינו גבי חלל שעבודתו שעבד בשוגג ובלא ידיעה, כשירה היא, ואילו בעל מום שעבד בשוגג, עבודתו פסולה היא, ומפרשינו לה!

לעולם עסקינן הכא — בין כבעל מום ובין בבן גרושה — בכגון דקא מכחיש ליה בעל הדבר! ודקאמרת והרי אם כן אמאי מהימן עד אחד ואפילו לפוסלו כבעל מום, לא תיקשי לך, ומשום:

דאמר [כלומר: דאמרינן] ליה: שלח [הפשט בגדיך] אחוי [והראה לנו שאינך בעל מום], כלומר: היות והדבר ניתן לברור, אפילו עד אחד נאמן לפוסלו עד שיתברר הדבר —

שהיו לו שתי נשים האחת גרושה והאחת כשירה, ובא עד אחד להעיד שהאיש העומד בפנינו הוא בן הגרושה ולא בן הכשירה וחלל הוא, שלדעת ה"שב שמעתתא" לא נאמינו, ולדעת ה"מחנה אפרים" נאמינו.

ולשיטת הרי"ד באופן זה יש לדון, אם עיקר כוונתו משום שהוא מעיד על האם שהיא פסולה לכהן, ואם כן באופן זה יהיה נאמן העד, או אפשר שאף להעיד על פסול הבן הוי דבר שבערוה, ואם כן יהיה פסול העד.

וראה עוד בביאור סוגייתנו בחידושי רבי שמעון יהודה הכהן בכתובות סימן יד, וב"אור שמח" פרק טז מסנהדרין על הרמב"ם, וב"חזון איש" הנזכר — באריכות; וב"אבי עזרי" הלכות סנהדרין.

9. א. נתבאר על פי רש"י; והנה ממה שכתב רש"י דבמקוה חסרונו לפנינו, בהכרח שהנידון גבי מקוה אינו באופן שבא עד אחד להעיד על אדם שטבל במקוה, שהיא היתה חסירה בשעה שטבל בו, שהרי אם כן אין שייך חסרונו לפנינו, כי אין אנו דנים על מצב המקוה בשעת העדות, אלא על מצב המקוה בשעת טבילת אדם זה, וזה הרי אינו ניתן לברור [וראה לעיל בהערה בשם ה"שער המלך" ורבינו תם ב"ספר הישר"].

ואולם ראה ברשב"א שנשאר בצ"ע על

בתולדה שהוא בשנים, שלפי אביי שתיקת בעל הדבר מועילה, והוכיח רבא שבפסול זה אין מועיל שתיקה, והוא הדין שבדבר שבערוה אין מועיל שתיקה.

ומיהו פירוש זה לא יתכן אלא לשיטת רבינו תם ורש"י הסוברים, שמכח השתיקה היא נאסרת, ולא על ידי העד לברו, ולפי זה יש מקום לדון להשוות את הנידונים; אבל לדעת הראשונים שעד אחד נאמן ולא משום שתיקה, [וכמו שביאר הרשב"א את טעם הדבר, שאם כי ילפינן גזירה שוה מממון, מכל מקום לא ילפינן לה אלא במקום הכחשה], אם כן הרי אין להשוות את הנידונים כלל.

הפירוש השלישי [מ"מחנה אפרים" עדות סימן יג]: אף לשיטת הרמב"ם שעד אחד נאמן לומר גרושה או זונה היא, הכא שאני, כיון "שכבר נישאת לכהן והוי ערוה עליו, וכן נמי בנה הוי בן הערוה, ולהכי אין עד אחד נאמן לומר בן גרושה הוא, אבל כל שלא נשאת עדיין לכהן, אין הגרושה שם ערוה עליה, אלא הרי היא כשאר פנויה, שאינה נקראת ערוה, אלא לאחר שתנשא לכהן", והובאו דבריו בעמוד א בהערה גבי ינאי, ושם הובאו דברי האחרונים בהבנת דבריו.

ויש נפקא מינה בין פירוש ה"שב שמעתתא" ל"מחנה אפרים", והיינו באופן שידוע לנו ככהן

משום דאמר קרא גבי פנחס כשנתכהן:
 "וחיתה לו ולזרעו אחריו ברית כהונת עולם",
 ולמדנו: בין זרע כשר ובין זרע פסול, באופן
 שעבד בשוגג. (11)

אברה דשמואל אמר: מהכא יש ללמוד

ובן גרושה ובן חלוצה שעבד בשוגג
 דעבודתו כשירה ואף שהוא חלל ואינו
 חשוב מזרעו של אהרן, מנלן מנין הוא
 נלמד? (10)

אמר פירש רב יהודה אמר שמואל:

לאחר שנודע, וראה ב"ספר המפתח" שם; ואחד
 התירושים שנאמרו באחרונים, הוא: דבאמת
 מהרמב"ם עצמו משמע שהוא מחלק בין קודם
 שנודע לאחר שנודע, ראה לשונו היטב, ואם כן
 הרי ניחא.

אלא שצריך ביאור במה חלוק קודם שנודע
 לאחר שנודע!?

ופירשו הם, שאותה עבודה שעבד קודם
 שנודע פסולו הרי היא "כשירה", וזה נלמד
 מ"הכהן אשר יהיה בימים ההם", ואילו העבודה
 שעבד אחר כך, אינה כשירה, אלא ש"אינה
 מחוללת", וזה נלמד מ"ברך ד' חילו"; והנפקא
 מינה בזה: אם קיבל דם, ועדיין יש דם נוסף
 הכשר לקבלה, שאם עבודתו כשירה, אין צריך
 לחזור ולקבל, אבל אם עבודתו אינה כשירה, רק
 שאינה מחוללת, צריך לחזור ולקבל, [ראה "אבן
 האזל" שם, ועוד אחרונים].

11. הקשו התוספות: והרי לעיל דף ד א אמרו
 על הפסוק "וזרע אין לה", אין לי אלא זרע כשר,
 זרע פסול מנין, הרי משמע ד"זרע" לא משמע
 אלא זרע כשר!?

ותירצו, שכוונת הדרשה היא, שלא היה לו
 לומר: "ולזרעו" [דמשמע בין בנים ובין בנות],
 אלא "ולבניו", שהרי בבנות לא שייך ברית
 כהונה, ומזה דרשו שאפילו זרע פסול בכלל;
 וראה עוד בהערה 14 בשם הרמב"ן.

ובעיקר מה שכתבו, שבבנות לא שייך ברית
 כהונה, הקשה הרש"ש: הרי תרומה וחזה ושוק,
 נאכלים אף לבנות הכהנים! ? ותירץ, ד"כהונה"
 הוא לשון שירות, דהיינו עבודה וזה אין שייך

הגמרא: "דמקוה מאי אחוי איכא וכו' דאי
 מדדיה חד ואמר תא נמדדיה זימנא אחריתי,
 דילמא במדידה ראשונה לא חסר [משמע כוונתו,
 שבשעה שטבל בו האדם עדיין לא היה חסר],
 ומאי קאמר היינו דקתני מקוה פסולו מגופו,
 כלומר: שנוכל לברר, שהרי הוא לפנינו, דהא
 ליכא לברר אלא על פי האחד שמדדה ראשונה".
 ב. כתבו התוספות, שמכאן יש להוכיח שבכל
 דבר שאפשר לברר, עד אחד נאמן ואפילו אחר
 מכחישו, והיינו ממה שאמרו כאן שהעד נאמן
 משום שאפשר לברורי, אף שהכהן מכחישו.

10. ברור שיטות בדין כהן שעבד ונמצא
 חלל:

א. שיטת רש"י, שאם עבד בשוגג מתוך
 חסרון ידיעה שהוא חלל, בזה הכשירה התורה.
 ב. הרמב"ן כאן צידד לומר, שלא הוכשרה
 עבודתו אלא כשנודע שהוא ספק חלל, [ראה
 דבריו בהערה 12].

והריטב"א במכות יא ב הביא שיטה זו, ותמה
 עליה מסוגיא דשם, דמשמע בהדיא, שהנידון
 הוא במי שנמצא בן גרושה ובן חלוצה בודאי;
 וראה ב"תורת אבירים" שליקט את דברי
 האחרונים העוסקים בישוב קושיא זו.

ג. לשון הרמב"ם [ביאת מקדש ו י']: "כהן
 שעבד ונבדק ונמצא חלל, עבודתו כשירה
 לשעבר, ואינו עובד להבא, ואם עבד לא חילל
 [אפילו מכאן ולהבא], שנאמר: ברך ה' חילו
 וגו'", [וראה עוד ב"שיטה לא נודע למי"].

והאחרונים תמהו על הרמב"ם מסוגייתנו
 דמשמע בהדיא שיש חילוק בין קודם שנודע

שהחלל שעבד בשוגג עבודתו כשירה:

שנאמר בברכת משה לשבט לוי: "ברך ה' חילו, ופועל ידיו תרצה". ולמדנו מלשון "חילו" שאפילו חולין שבו תרצה. והיינו דוקא באופן זה שלא נודע לו פסולו, אבל לכתחילה לא, שהרי הכתוב קוראו חלל, שנתחלל מקדושת כהונה.

רבי ינאי אמר: מהכא יש ללמוד כן: שנאמר בפרשת בכורים [דברים כו ג]: "ובאת אל הכהן יהיה בימים ההם", ולמה אמרה תורה "בימים ההם"? וכי תעלה על דעתך שאדם הולך אצל כהן שלא היה בימיו?!

אלא זה כשר [בריטב"א: כהן] ונתחלל, כלומר: הכתוב בא לרבות את מי שלא היה כהן אלא בימים ההם, קודם שנודע פסולו; ולכך הוא נקרא "כהן", משום שעבודתו כשירה היתה ככהן גמור.⁽¹²⁾

תו מפרשין: בעל מום דעבודתו פפולה, מנלן?! כלומר: מאחר שאתה דורש "והיתה לו ולזרעו אחריו" לרבות זרע פסול, אם כן נרבה מפסוק זה אף את בעל המום שעבודתו כשירה?!⁽¹³⁾

אמר רב יהודה אמר שמואל: משום דאמר קרא: "לבן אמור לו [לפנחס], הנני נותן לו את בריתי שלום; והיתה לו ולזרעו אחריו ברית כהונת עולם" —

ולמדנו מלשון שלום: כשהוא שלם ולא כשהוא חסר [בעל מום].

ותמהינן עלה: והא "שלום" כתיב?!

אמר תירץ רב נחמן: ויז"ד "שלום" קטיעא היא [האות וי"ו של התיבה שלום נכתבת כשהיא קטועה], והיא נדרשת כאילו היה כתוב "שלם".⁽¹⁴⁾

בבנות.

וכבר חקרו אחרונים, אם בת כהן אוכלת משום שהיא כהנת, או משום שהיא "בת כהן", שאביה מאכילה, וקושיית הרש"ש בפשוטה תליא בזה, וראה ב"אילת השחר".

והריטב"א תירץ על קושיית התוספות, שהדרשה היא מלשון "אחריו", דמשמע כל שהוא מיוחס אחריו [ראה יבמות ק ב, על הפסוק "ולזרעך אחריו"], והרי אף החלל מיוחס אחר אביו אף שאינו כהן.

12. ריטב"א.

13. כן פירש רש"י; וכוונתו, שכל הקושיא היא רק לרב יהודה אמר שמואל הלומד מפסוק זה לרבות חללים, שאם כן יש לנו לרבות גם בעלי

מומין; אבל לדעת הלומד לרבות מ"ברך ד' חילו", אי אפשר לרבות אלא חללים; וכן לדעת הלומד מ"הכהן אשר יהיה בימים ההם" אי אפשר לרבות בעל מום, כי בעל מום מעולם לא יצא מכלל כהונה, ואינו כהן ש"בימים ההם", אלא כהן הוא לעולם; ודקדקו האחרונים כדברי רש"י, ממה שרב יהודה אמר שמואל עצמו יישב קושיית הגמרא.

14. א. דעת הריטב"א כאן, ש"ויז"ד קטיעא" אינו "ויז"ד זעירא", אלא וי"ו קטועה באמצעיתה; וראה אריכות בזה בליקוטים החדשים של רבי עקיבא איגר.

וראה עוד שם בשם ספר "בתי כהונה", שהרמב"ם השמיט דין זה, משום שלפי דעתו עיקר הדרשה היא מ"ברך ד' חילו" כמבואר

הקדמה:

כחכמים, החולקים בזה על רבי עקיבא הסובר שאף בחייבי לאוין אין קידושין תופסין. וכן דעת משנתנו היא כחכמים. אבל בחייבי כריתות [מלבד נדה], אין קידושין תופסין לו בהן, לכולי עלמא.

א. נשים האסורות על הבעל בלאו, בין הפסולות לישראל ובין הפסולות לכהונה, קידושין תופסין לו בהם, לפי ההלכה

רבי טרפון סובר: טעם הכשר התורה הוא משום שאנו מעמידים את החלל על חזקתו הראשונה, ומכשירים אנו אותו לענין אותה עבודה שעבד כבר; וממה שאנו מעמידים אותו על חזקתו, אף על פי שמנגד יש חזקת חיוב של מביא הקרבן אותו הקריב הכהן הזה, מזה למד רבי טרפון כשיטתו, ומשום ש"היה מדמה חייבי קרבנות לחייבי טבילות, והכהן המקריב למקוה". ואילו רבי עקיבא דימה אותו לבעל מום, "שכיון שנמצא עכשיו בעל מום, למפרע קרבנותיו פסולים, ואין אומרים: עכשיו הומם, וכן אין אומרים במקוה: עכשיו חסר".

ושוב הביא הרמב"ן את פירוש התוספות, וכתב שבירושלמי משמע דלא כפירושו ודלא כפירוש התוספות; והריטב"א העיר על פירוש זה, שלשון "ונודע", לא משמע שנודע ספיקו, אלא שנודע בודאי, וגם לשון הגמרא "אפילו חללין שבו", משמע שהוא חלל ודאי.

ולכן פירש הרמב"ן [בתוספת ביאור מדברי הריטב"א משמו]:

אף רבי טרפון לא הכשיר את הטובל במקוה שנמצאת חסירה מכאן ולהבא, ואין לו ליגע בטהרות, ולא הכשיר רבי טרפון אלא את הטהרות שאין להם תקנה, אבל הטובלין במקוה צריכים טבילה מכאן ולהבא, והיינו דאמר רבי טרפון: אל תתמה על כך, שמחד גיסא אנו מכשירים את הטובל במקוה שנמצאת חסירה, לענין הטהרות שנגע בהם עד שנודע חסרונה של המקוה, ואין אנו מכשירים את אותה טבילה עצמה מכאן ולהבא, שאין אנו מניחים אותו להתעסק בטהרות עד שיטבול; אל תתמה בזה,

ברמב"ם; ולשיטה זו אין אנו צריכים לדרשת "וי" קטיעא", ואם כי ודאי שכולי עלמא מודו שכך הוא נכתב, מכל מקום כיון שאין בדרשה זו נפקא מינה להלכה, לכן השמיטו הרמב"ם, ראה שם.

ב. ביאור שיטה אחרת מדברי הראשונים, בפירוש דברי רבי עקיבא ורבי טרפון, שזה דימהו לבעל מום, וזה דימהו לבן גרושה: בפנים נתבאר על פי שיטת התוספות והרשב"א המפרשים, שרבי עקיבא ורבי טרפון נחלקו בשנים: א. במקוה שהיה בחזקת מלא ונמצא חסר, והטבילו בו טהרות אם הולכים אחר חזקת המקוה, או אחר חזקת הגוף; ב. הטובל במקוה חסירה ולא היה יודע ועבד עבודה אם עבודתו כשירה, ולענין זה היה זה מדמה לבעל מום וזה מדמה לבן גרושה.

ואולם הרמב"ן מפרש, שאין כאן אלא מחלוקת אחת [וכפשטות משמעות לשון הברייתא], והקדים יסוד אחד, שלא הכשירה תורה את החלל הודאי שעבד בשוגג, אלא את החלל הספק בלבד שעבד בשוגג הוא שהכשירה תורה; והוכיח כן, שאם לא כן תיקשי: האין למדו מ"והיתה לו ולזרעו אחריו" שאפילו זרע פסול, הוא כשר, והרי בכל מקום אמרינן ככעין זה "אין לי אלא זרע כשר זרע פסול מנין", ולפי יסוד זה ניחא, "דכיון דכתיב ולזרעו אחריו, משמע כל זמן שהוא מתיחס אחריו, דהיינו ספק פסול", וראה עוד בדבריו שפירש על פי יסוד זה את שאר הדרשות.

וביאור דמיון רבי טרפון ורבי עקיבא לחלל ספק ולבעל מום ספק, הוא:

ב. אלו הן הנשים האסורות לכהן הדיוט: גרושה, חללה וזונה [וכן הנבעלת לאיש שהוא זר לה], ולכהן גדול אסורה אף האלמנה. ורוב הנבעלות בעילת איסור הרי הן אסורות לכהן, יש מהן שנעשות חללה, ויש מהן הנעשות זונה [ויש מהן שהן אסורות בלאו ד"ובת כהן כי תהיה לאיש זר היא בתרומת הקדשים לא תאכל"].

ג. החלל, והוא הנולד מביאת כהן בנשים האסורות לכהונה, פקעה קדושת כהונה ממנו, אינו אוכל בתרומה ואינו עובד עבודה, ופוסל אשה לכהונה בביאתו כדין חללה, והבת שנולדה מביאה כהן בפסולי כהונה זו הרי היא חללה ופסולה לכהונה, ואין היא אוכלת בתרומה, בין אם היתה בת כהן, ובין אם היתה אשת כהן.

ד. דין הולד הנולד מביאת חלל בכשירה, ומביאת כשר בחללה, מחלוקת תנאים היא, אם הולד חלל, ונזכרת מחלוקת זו בסוגייתנו.

ה. אלו הן הנשים הפסולות לבוא בקהל ה' מן התורה: ממזרת, והיא אסורה בלאו; וגורת אדומית או מצרית האסורות באיסור עשה בלבד.

ו. אלו הם האנשים הפסולים לבוא בקהל ה' מן התורה: ממזר וגר עמוני ומואבי, וכל אלו אסורים בלאו; והגר האדומי או המצרי אסורים באיסור עשה לבוא בקהל ה'.

ז. הממזר אסור לעולם, ואפילו דור עשירי

שלו פסול לבוא בקהל, וכן הגר העמוני והמואבי, זרעו פסול אפילו לאחר דור עשירי לגירות, אבל המצרי והאדומי אינו אסור אלא דור ראשון ושני לגירותו, ואילו דור שלישי מותר לבוא בקהל, וכן האדומית או המצרית השלישית מותרת לבוא בקהל ה'.

ח. נחלקו תנאים – ויובא בסוגייתנו – אם "קהל גרים איקרי קהל", או שאין קהל גרים נקרא "קהל", ומותר הגר בכל פסולות קהל, ופסולי הקהל מותרים בגיורת.

המשנה שלפנינו קובעת ארבעה כללים בענין:

א. ולדות הנולדים משני בני זוג שדינו של האחד שונה מן השני, ועלינו לקבוע את התייחסות הולדות, אם לאב או לאם.

ב. כשרותם או פסלותם של ולדות שנולדו מביאת עבירה.

מתניתין:

כלל ראשון:

כל מקום שיש קדושין, איש ואשה שייתכנו קידושין ביניהם [אפילו אם בפועל לא נעשו קדושין ביניהם], ואין עבירה בביאת האיש באשה זו, שאין הם אסורים זה בזו – הולד שנולד מהם הולך אחר הזכר, וכדמפרש ואזיל.

"דבתר טובל אזלינן, כי היכי דאזלינן בבעל מום בתר חייבי קרבנות, דלא לפלוגי בספיקא בין להבא בין למפרע [לשון הריטב"א משמו]."

שהרי מצינו כיוצא בזה אפילו בפסול ודאי, והיינו בחלל.

ואילו רבי עקיבא דימה אותו לבעל מום

אם היה מקדשה, ואולם יש עבירה בביאה באשה זו — הולד הולך אחר ה"פגום" שבהם, (16) בין אם הפגם הוא באביו ובין הפגם הוא באמו, כדמפרש ואזיל.

ואיזה זו? — זו: אלמנה, שהיא פגומה לכהן גדול; או גרושה וחלוצה (17) הפגומה אפילו לכהן הדיוט; שקידושין תופסין לכהן בהן [שהרי רק חיבי לאוין הן], ויש עבירה בנישואיהם. ומלמדת המשנה שהולדות הולכים אחר הפגום שבין שניהם, ונעשים "פגומים", דהיינו, חללים. (18)

ואיזה זו? — זו: כהנת, לוייה וישראלית, שנישאו (15) לכהן, ללוי ולישראל, שבכל אלו קידושין תופסין בהן, ואין עבירה בנישואיהן.

ומלמדת המשנה שהתייחסות הולד לענין כהונה או לוייה, היא אחרי הבעל [הזכר]. שאם האב כהן, בנו כהן כמותו, אף שאמו לוייה או ישראלית. ואם האב הוא ישראל, גם בנו ישראל, אף שאמו כהנת או לוייה.

כלל שני:

וכל מקום שיש קדושין, שקידושין תופסין

יותר מאמה, ולא מיבעיא אלמנה שאינה פסולה אלא לכהן גדול, ואילו החללה פסולה אף לכהן הדיוט, אלא אפילו גרושה, הרי אין בה אלא פסול להינשא כהונה, ואילו דין החללה שהיא פסולה הן לכהונה והן לתרומה [שאם בת כהן או אשת כהן היא, אינה אוכלת בתרומה]; וכשהולד הוא בן, הרי הוא נעשה חלל, ואין לו כלל פסול לענין נישואין כאמו [ש"לא הוזהרו כשרות לינשא לפסולין", בימות פד ב], ועיקר דינו הוא, שאין לו תורת כהן כלל שאינו מזרעו של אהרן, ועוד יש בו דין שהוא פוסל אשה בביאתו, ונמצא שאין פסול הולדות כפסול האם, וכבר הקשה כן הרש"ש. [וראה לשון רבינו חיים הלוי בהלכות איסורי ביאה — ל ב מדפי הספר טור ב למעלה].

ב. והמאירי מפרש [וכן כתב הרש"ש מסברת עצמו], שהוא "ממה שהדבר ידוע, שכל אשה הפסולה לכהן שנבעלה לכהן, בין ברצון בין באונס הן במזיד הן בשוגג וכו' תיכף שהערה בה נעשית חללה מיד וכו', ואמר עכשיו [התנא], שאם נשא אחד מן הפסולות לו והוליד מהנה בן, הולד חלל כאמו [שנעשית חללה בתחילת הביאה]"; [וכעין סברא זו מצאנו

וראה עוד בביאור דמיונם של רבי טרפון ורבי עקיבא למחלוקתם, ב"אבן האול" בהלכות ביאת מקדש פרק ו הלכה י.

15. לאו דוקא, והוא הדין אם נבעלה לו בזנות.

16. ברש"י משמע, שהוא גורס "הפגום שבשניהם", אבל הריטב"א לקמן סז ב, כתב שאי אפשר לגרוס כן, כי לשון זו משמעה ששניהם פגומים וכדמוכח בגמרא שם, אלא גורסים כאן "אחר הפגום" בלבד, וכתב, שכן הוא בנוסחאות מדויקות.

17. החלוצה אינה אסורה אלא מדרבנן, ודינה מדרבנן כגרושה לכל דבר.

18. א. נתבאר על פי רש"י שכתב: "אחר הפגום שבשניהם: שנולד מפסולי כהונה הולד פסול, וכן בן ממזרת לישראל ממזר וכו'", ומשמע מלשונו ד"הלך אחר הפגום" ככהן הבא על פסולי כהונה, היינו, דכשם שאמו מפסולי כהונה, כך הולד מפסולי כהונה. החללה הבאה מפסולי כהונה פסולה היא

וכמו כן, ממזרת ונתינה⁽¹⁹⁾ הפגומות ופסולות לישראל, מלבוא בקהל ה' –

וכן בת ישראל הפגומה לממזר ונתין, שהם פגומים ופסולים –

שבאלו תופסין קידושין [שהרי אינם אלא חייבי לאוין, שקידושין תופסין בהם], ואולם יש עבירה בנישואיהם – ומלמדת המשנה, שדין הולד הבא מביניהם כדין הפגום שביניהם, ונעשים ממזרים או נתינים.

כלל שלישי:

וכל מי שאין לה עליו קידושין, שאין קידושין תופסין לבעל בה, אבל אין היא

מופקעת מקידושין לגמרי, כי יש לה על אחרים קדושין – הולד הנולד מביאה באשה זו, ממזר הוא.

ואיזה זה? – זה הבא על אחת מכל העריות שבתורה,

דהיינו הנשים הקרובות, שהן אסורות עליו באיסור עריות, וחייב עליהן כרת, שאלו אין קידושין תופסין לו בהן [כי אין תפיסת קידושין בחייבי כריתות], אבל אין האשה מופקעת מקידושין לאחר. ומלמדת המשנה, שהולד הנולד מביאה זו ממזר הוא.

כלל רביעי:

הכהן מחלל את זרעו, ואדרכה לא למדנו שהולד מחלל את אשתו אלא משום שהוקש לזרעו, ולכן כתב מדנפשיה, שנקטה המשנה דין זה אגב האחרים, וכיון בזה ל"פירוש המשניות".

ה. וראה עוד שם שהקשה הגר"ח על הרמב"ם, שהניחא אם באמת לענין פסולי כהונה היה הדין שהולכים אחר הפגום, אכן שייך לומר שנקטה המשנה פסולי כהונה אגב האחרים; אבל לפי המבואר במשנה לקמן [עז א, והובא דין זה בסוגייתנו], שחלל הבא על בת ישראל הולד חלל, ואילו ישראל הבא על החללה אין הולד חלל, אם כן הרי נמצא שלענין פסולי כהונה וחללות אין הדין שהולכים אחר הפגום אלא אחר הזכר, ואם כן איך שייך לומר "אידי"! וכתב שם, שנראה מוכרח מזה, "דגם בפסולי כהונה קיימא לן כן דהולד הולך אחר הפגום, וחלל הוי גזירת הכתוב ד"בעמיו" [שמשם נלמד דין המשנה דלקמן, כמבואר בגמרא עז א], דאין משגיחין בהם רק בהאב", וראה עוד שם.

19. הנתינה היא מן הגבעונים שנתנם דוד

בתוספות לקמן סז א ד"ה והרי, שיש לדון – גבי חלל בבת ישראל – ליתן לולד דין חללות משום שהאם נעשתה חללה בביאה זו על ידי ביאת החלל; וראה שם היטב בקושייתם ובתירוצם, ולפי תירוצם יש לפקפק בדברי המאירי וכפי שיתבאר בהערה שם].

ג. ולהרמב"ם בפירוש המשניות ביאור שלישי, שכתב: "כבר ידעת, שאלמנה לכהן גדול גרושה וחלוצה לכהן הדיוט, הולד חלל, ולא נאמר באלו הולד הולך אחר הפגום, אלא מפני שהם מחייבי לאוין והולד פגום, כללום עם חייבי לאוין שאפשר לומר בהם "הולד הולך אחר הפגום", לפי שישראל שנשא ממזרת או ממזר שנשא ישראלית הולד ממזר".

ד. וראה בספר זכרון להגר"י אברמסקי זצ"ל עמוד קסב [חידושים מהגר"ח], שהבין הכרחו של הרמב"ם לפרש כן, שהוא משום שהוקשה לו, דבולד הנולד מפסולי כהונה, הבן הוא חלל, לא משום איזה יחוס, אלא שהכהן מחלל את זרעו על דרך שהוא מחלל את אשתו; וראה גם ב"פני יהושע" שהוקשה לו על המשנה, שהרי

ובל מי שאין לה, לא עליו ולא על אחרים, קדושין, הרי דינו של הולד הוא כמותה.

ואיזה זה? — ולד שפחה ונכרית, שלא שייך בהם קידושין.

ומלמדת המשנה, שהולד הנולד מישראל שבא עליהן דינו כמותה, שהוא נכרי או עבד.⁽²⁰⁾

גמרא:

שנינו במשנה: כל מקום שיש קדושין ואין עבירה הולד הולך אחר הזכר:

אמר תמה ליה רבי שמעון⁽²¹⁾ לרבי יוחנן:

וכי כללא הוא, דכל מקום שיש קדושין ואין עבירה, הולד הולך אחר הזכר?

והרי גר שהוא כשר, שנשא ממזרת, שהיא פסולה, דיג לגר קדושין בממזרת, ואין לו עבירה בביאתו בה, כי הגר מותר בממזרת לדעת רבי יוסי⁽¹⁾ ומכל מקום הדין הוא שהולד הולך אחר הפגום, והבן הוא ממזר כמותה, שהיא פסולה ופגומה, וכמבואר בברייתא שמביאה הגמרא.

ואילו לפי הכלל שבמשנתנו, היה לנו לומר שדינו כדין הזכר, שהוא כשר!?

דהרי תניא: גר שנשא ממזרת, הולד ממזר,⁽²⁾ דברי רבי יוסי.

אמר ליה רבי יוחנן לרבי שמעון: מי סברת מתניתין משנתנו בשיטת רבי יוסי היא, וכי סבור אתה שמשנתנו כדעת רבי יוסי היא, המתיר לגר לישא ממזרת, ומשום שאמרה תורה: "לא יבוא ממזר בקהל ה'", וסובר רבי יוסי: קהל גרים לא איקרי "קהל".

לא כן הוא. אלא מתניתין — רבי יהודה היא, דאמר גר לא ישא ממזרת, שאף הגרים נקראו "קהל", ולדבריו, גר שנשא ממזרת, יש קדושין ויש עבירה. ולכן הולד הולך אחר הפגום, והוא ממזר כמותה, וכמבואר בכלל השני שבמשנתנו.

ומקשינן: אם משנתנו לשיטת רבי יהודה היא, תיקשי: וניתנייה תנא! ישנה התנא אף אופן זה — גר שנשא ממזרת — בין אלו שפירט התנא בכלל השני, שהולד הולך בהם אחר הפגום!?

ועונה הגמרא שני תירוצים:

בגוי ועבד, יתבאר בהערה בדף סז ב.

21. הגרי"פ בהגהותיו על הגליון, העיר: יתכן שהוא רבי שמעון בן לקיש.

1. כי לדעתו: "קהל גרים לא איקרי קהל".

2. גירסת המהרש"א היא: "גר נושא ממזרת, והולד ממזר", וראה שם בשם מהרש"ל.

לחוטבי עצים ושואבי מים, וטעם וגדר פסולם, ראה בתוספות כתובות כט א ד"ה אלו. 89@99@

20. לשון רש"י הוא: "הולד כמותה: ולד נכרית [הרי הוא] נכרי, ואם גיירוהו הוי גר כשר ואינו ממזר; ולד שפחה [הרי הוא] עבד, (ששחררו) [צ"ל ושחררו, וכן הוא בר"ן] בעליו כשר ומותר בישראלית.

וביאור כוונת רש"י במה שהוסיף שאינו ממזר